

УДК 94(477)+3983.Кузеля

Конта Ростислав Михайлович
 доктор історичних наук,
 доцент Київського національного
 університету ім. Тараса Шевченка
konrost@ukr.net;
Козлов Микола Вікторович
 кандидат історичних наук
nickk@ipnet.kiev.ua

ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ЗЕНОНА КУЗЕЛІ: ІСТОРІОГРАФІЯ

Мета роботи. У статті розглядається питання дослідження в історіографії наукової спадщини українського вченого-народознавця Зенона Кузеля та його внеску у вивчення традиційної культури українського народу. **Методологія дослідження.** Використані методи історіографічного аналізу та синтезу, критики історіографічних джерел, проблемно-хронологічний, ретроспективний та порівняльний методи. **Наукова новизна** полягає у систематизації праць, в яких аналізується традиційна культура та побут українців, а також теоретична основа етнографічних досліджень вченого. **Висновки.** Історіографічні оцінки наукового доробку Зенона Кузеля в галузі вивчення традиційної культури українського народу є досить неоднозначними. З іншого боку, багато етнологічних та культурологічних проблем наукової спадщини З. Кузеля залишаються відкритими.

Ключові слова: Зенон Кузеля, культурологія, етнографія, етнологія, фольклористика, Наукове товариство імені Шевченка у Львові.

Конта Ростислав Михайлович, доктор исторических наук, доцент Киевского национального университета им. Тараса Шевченко; Козлов Николай Викторович, кандидат исторических наук

Традиционная культура украинского народа в научном наследии Зенона Кузеля: историография

Цель работы. В статье рассматривается вопрос исследования в историографии научного наследия украинского ученого-народоведа Зенона Кузеля и его вклад в изучение традиционной культуры украинского народа. **Методология исследования.** Используются методы историографического анализа и синтеза, критики историографических источников, проблемно-хронологический, ретроспективный и сравнительный методы. **Научная новизна** заключается в систематизации работ, в которых анализируется традиционная культура и быт украинцев, а также теоретическая основа этнографических исследований ученого. **Выводы.** Историографические оценки научного наследия Зенона Кузеля в области изучения традиционной культуры украинского народа являются достаточно неоднозначными. С другой стороны, многие этнологические и культурологические проблемы научного наследия З. Кузеля остаются открытыми.

Ключевые слова: Зенон Кузеля, культурология, этнография, этнология, фольклористика, Научное общество имени Шевченко во Львове.

Konta Rostyslav, D.Sc. in History., associate professor of Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kozlov Mykola, PhD in History

Traditional Culture of the Ukrainian People in the Scientific Heritage of Zenon Kuzelya: Historiography

Purpose of Research. The article covers the problem of the research in the historiography of the scientific heritage of the Ukrainian scientist-ethnographer Zenon Kuzelya and his contribution to the study of the traditional culture of the Ukrainian people. **Methodology.** The methods of historiographic analysis and synthesis, criticism of historiographic sources, problem-chronological, retrospective and comparative methods were widely used. **Scientific novelty.** The scientific novelty reveals in the systematization of works, which concern traditional culture and life of Ukrainians, as well as the theoretical foundations of ethnographic research of the scientist. **Conclusions.** The historiographic assessments of the scientific heritage of Zenon Kuzelya in the field of studying the traditional culture of the Ukrainian people are rather ambiguous. On the other hand, many of the ethnological and cultural problems of the scientific heritage of Z. Kuzelya remain open.

Key words: Zenon Kuzelya, culturology, ethnography, ethnology, folklore, Shevchenko Scientific Society in Lviv.

Постановка проблеми. Зенон Францискович Кузеля (1882-1952) відомий на сьогодні як видатний український етнограф, фольклорист, мовознавець, бібліограф, історик, журналіст та громадський діяч. Народився майбутній вчений в селі Поручин (нині Бережанський район Тернопільської області). Навчаючись в Бережанській гімназії З. Кузеля почав активно цікавитися етнографією та розпочав роботу по збиранню етнографічного матеріалу. В подальшому етнографічні наукові інтереси вченого формувалися у Львівському університеті під впливом таких викладачів як М. Грушевський, О. Колесса, К. Студинський та ін.

Мета статті. Науковий доробок вченого як дослідника культури та побуту українського народу по-різному оцінюється в літературі. В даній статті ми зупинимось на аналізі історіографічних підходів до оцінки етнологічної наукової спадщини З. Кузеля.

Завдання дослідження – визначити та проаналізувати основні праці, присвячені дослідженню 3. Кузелею культури та побуту українців.

Виклад основного матеріалу. З 1901 р. 3. Кузеля навчався на філософському факультеті Віденського університету, який закінчив в 1906 р. отримавши звання доктора слов'янської філології та історії. Можна сказати, що саме етнографічні зацікавлення вченого сформували його як науковця. Зокрема, саме етнографічні пошуки 3. Кузелі спонукали його до дослідження низки мовознавчих проблем, а також питань, пов'язаних з українською фольклористикою та історією.

Причому етнографічні дослідження вченого з часом лише підсилювались, чому сприяла діяльність вченого в Етнографічній комісії Наукового товариства імені Шевченка у Львові (далі – НТШ). Важливе значення для 3. Кузелі як етнолога мала його участь в етнологічно-антропологічних експедиціях в Карпати в 1904-1906 рр. Будучи членом Етнографічної комісії НТШ (з 1904 р.) вчений працював разом з Ф. Вовком, І. Франком та В. Гнатюком.

3. Кузеля займався дослідженням української усної словесності, обрядів, вірувань. Він не обмежувався лише фіксуванням етнографічного матеріалу, але й робив теоретичні узагальнення зібраного матеріалу, публікував матеріали з методики та техніки фольклористичних досліджень та ін. В подальшому вчений виявив неабияке зацікавлення історією української етнографії. 3. Кузеля написав "Огляд української етнографії" та надрукував дослідження про відомих українських етнографів, зокрема, Ф. Вовка, Б. Грінченка та ін.

Отже, ми бачимо, що етнографічна робота 3. Кузелі була досить плідною та відіграла важливу роль у становленні та розвитку етнологічної науки в Україні. Але зазначена проблема лише останнім часом почала активно розроблятися українськими вченими.

Важливе значення для оцінки етнологічних наукових досягнень 3. Кузелі мають рецензії на відповідні етнографічні праці вченого І. Франка, які дозволяють сформувати загальну картину наукових підходів вченого до роботи з етнографічним матеріалом. І. Франко як досвідчений на той час етнограф подав комплексну оцінку методологічних прийомів 3. Кузелі разом з його принципами систематизації та узагальнення зібраного етнографічного матеріалу. Автор відзначав скрупульозність етнологічної роботи 3. Кузелі, який фіксує етнографічні факти на певній території, зіставляв їх з відповідними матеріалами інших регіонів, намагаючись при цьому простежити їх генезу та взаємозв'язок [4].

Помітною подією в плані оцінки етнологічних наукових заслуг вченого став вихід у світ матеріалів, що стосувалися святкування 30-ліття наукової діяльності 3. Кузелі. З цієї нагоди 30 грудня 1930 р. у Львові відбулося спільне засідання секцій НТШ, на якому було виголошено низку доповідей. Одна з них збереглася та була надрукована у окремому томі "Записок НТШ" під назвою "Збірник на пошану Зенона Кузелі", що був приурочений до десятої річниці смерті вченого та вийшов у закордонному осередку НТШ у 1962 р. [5] Цей матеріал зберігся у особистому архіві 3. Кузелі як доповідь Ф. Колесси з нагоди святкування 30-ліття наукової діяльності вченого та був надрукований у незмінному вигляді [10]. Лише порівняно недавно цей матеріал вийшов друком у збірці, присвяченій дослідженню внеску родини Колессів у духовне та культурне життя України кінця XIX – XX ст. під оригінальною назвою "Огляд праць проф. д-ра Зенона Кузелі з обсягу етнографії й етнології" [11].

Стаття Ф. Колесси важлива тому, що вона присвячена виключно етнографічним здобуткам 3. Кузелі та містить ґрунтовний аналіз його етнологічних наукових досягнень. Автор виділяє пріоритетні напрямки наукових досліджень вченого, до яких відносить: "1) дослідження мандрівних тем усної словесності; 2) дослідження старовинних обрядів і звичаїв та зв'язаних із ними вірувань українського народу" [10, 70]. Ф. Колесса аналізує також методологічні прийоми роботи з етнографічним матеріалом, які використовував у своїй діяльності 3. Кузеля, зазначаючи при цьому, що вчений активно використовував порівняльний метод, що передбачав застосування найновіших на той час досягнень європейської етнологічної науки та широке знання з етнографії сусідніх народів.

Ф. Колесса відзначив також вплив різних наукових шкіл на етнографічні дослідження вченого: "В студіях Кузелі з обсягу усної словесності видно філологічну обґрунтованість і всесторонність школи Ягіча, в досліді над обрядами й віруваннями помітний вплив провідних ідей Ф. Вовка" [10, 70]. Відповідно до поділу наукових зацікавлень вченого на дві групи автор подав ґрунтовний аналіз праць, що відносяться до цих напрямків, яким дав високу оцінку відзначаючи, що 3. Кузеля "зв'язує завжди досліди з обсягу української етнографії з найновішими здобутками європейської науки, виявляючи незвичайну ерудицію й обізнаність з відповідною простою необхідною літературою, які можна здобути тільки довголітньою науковою працею і тільки у великих наукових центрах", а сам вчений поряд з І. Франком та В. Гнатюком є одним з найкращих представників порівняльного напрямку в українській етнографії [10, 75].

Найбільш цінним та повним історіографічним джерелом української діаспори, яке безпосередньо присвячене дослідженню життєвого та творчого шляху 3. Кузелі є вже згадуваний нами "Збірник на пошану Зенона Кузелі", який вийшов за редакцією В. Яніва. В цьому збірнику на особливу увагу заслуговує стаття Є. Пеленського, що присвячена етнологічним здобуткам 3. Кузелі [13]. Автор зазначає, що завдяки активному студіюванню вченим етнологічної та антропологічної літератури з акцентуванням особливої уваги на методиці та теорії наукових досліджень у цьому напрямку, вже перші спроби пера 3. Кузелі в галузі етнографії звертають на себе увагу наукового світу. Саме широка етнографічна освіта молодого вченого та його ентузіазм були помічені членами такої потужної наукової організації як НТШ. Це призвело до того, що ще в 1904 р. за 2 роки до закінчення вченим універси-

тету він став членом Етнографічної комісії НТШ, а в 1909 р. став дійсним членом Філологічної секції цієї організації, що було серйозним досягненням молодого вченого [13, 79].

Є. Пеленський звертає увагу і на методику наукових досліджень З. Кузелі, якій дає власну характеристику відзначаючи, що вчений "захопився новою методом досліду, що її впровадив фінський учений А. Арне (т. зв. історично-географічна метода), щоб згодом стати одним з найвизначніших її представників на Україні" [13, 80]. Сутність цієї методики, як вказує автор, полягала у систематизації всього багатства світових фольклорних мотивів, звівши їх до найосновніших від яких пішли інші варіанти. Саме вагомі наукові досягнення, на думку Є. Пеленського призвели до того, що З. Кузеля був постійним співробітником Міжнародного союзу етнографів та постійним делегатом НТШ до Міжнародного Фольклорного Союзу у Гельсінках. Автор також проаналізував основні етнографічні роботи вченого відповідно до сфери його наукових інтересів, виділив його методологічні розробки по збиранню етнологічного матеріалу разом із його працями, присвяченими історії української етнографії [13, 81-84].

Варто виділити також вступну статтю до збірника В. Яніва [26], який окреслюючи основні віхи життя та творчості З. Кузелі торкається його етнологічних здобутків. Поряд з подачею основних біографічних фактів про вченого автор цитує доповідь В. Кубійовича виголошену з нагоди смерті вченого в 1952 р. в якій зазначив, що останні десять років праці З. Кузелі перед Першою світовою війною та його еміграцією були найбільш плідними у науковому плані, а "його твори з того періоду – це майже виключно праці з обсягу української етнології й етнографії" [26, 6]. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що саме етнологія була пріоритетною сферою наукових зацікавлень вченого.

В окремих статтях спеціально не присвячених етнографічній діяльності З. Кузелі можна зустріти матеріал, який заслуговує на увагу з позиції нашого дослідження. Це, зокрема, стаття І. Витановича [1], в якій автор досліджуючи наукові контакти вченого із зарубіжними науковцями та аналізуючи їх творчу співпрацю подає досить цінний матеріал, який багато чого говорить про мотивацію перших етнографічних зацікавлень З. Кузелі та їх подальший розвиток. Автор згадує "гарну традицію давніх українських учнівських і студентських громад записувати етнографічний матеріал. Спочатку це був вияв сентиментального народолюбства. Коли однак завдяки тому буйно розвинулася у нас етнографія як наука, записування етнографічного матеріалу стало виявом чисто наукового зацікавлення, розбуджованого щораз частіше серед нашої молоді саме завдяки тому, що етнографія здобула собі "право громадянства". Користуючися благородною традицією записування етнографічного матеріалу, старші дослідники добирають найздібніших із зацікавленої молоді, скеровуючи увагу вибраних на систематичну й критично-порівняльну роботу" [1, 22-23].

Саме ці традиції і вплинули на наукові вподобання З. Кузелі, а його здібності в галузі етнографії були помічені вже відомими на той час етнографами членами НТШ І. Франком та В. Гнатюком, які під керівництвом М. Грушевського залучили молодого вченого до роботи в цій організації, девізом якої було "єднання України зі світом на ґрунті культури" [1, 23]. Це завдання, на думку членів НТШ, можна було виконати розвиваючи українську етнологію в руслі західноєвропейської науки для того, щоб вивести її на світовий рівень. Таким чином, автор статті відзначив загальні тенденції в розвитку етнографії та етнології в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. та порівняв їх із світовими процесами, пов'язаними із становлення та розвитком цих наук.

Наступний етап у розвитку знань про З. Кузеля розпочався із здобуттям Україною незалежності. Знаття жорстких ідеологічних обмежень радянського періоду сприяло поверненню із забуття етнологічної наукової спадщини видатного українського вченого. До проблеми дослідження наукової спадщини вченого в цей час звертаються етнологи, літературознавці та історики. Фактично однією з перших статей, яка привернула увагу наукового світу до постаті З. Кузелі в пострадянський період стала доповідь М. Демського під назвою "Науковий подвиг Зенона Кузелі", виголошена на конференції присвяченій пам'яті професора Т. Комаринця "Сучасна філологічна наука в національному відродженні" [3]. Автор поділив наукові здобутки вченого на три напрями: етнографічний, бібліографічний та лінгвістичний, виділивши при цьому досягнення в З. Кузелі у кожній галузі знання. Цей підхід до аналізу наукових здобутків вченого в подальшому був підхоплений наступними дослідниками його творчості.

В 1997 р. до вивчення творчості З. Кузелі долучився В. Качкан [7], який присвятив цій проблемі кілька своїх праць [6; 9; 8]. Автор зумів помітити важливість етнографії у житті вченого та присвятив частину своєї статті саме етнологічному аспекту діяльності вченого. Про це В. Качкан пише так: "Однією з важливих граней етнокультурної діяльності З. Кузелі є його науково-методична праця, популяризація фольклорно-етнографічного набутку окремих представників української та світової науки" [7, 143].

Наступна стаття вченого була присвячена переважно діяльності З. Кузелі як етнографа [6]. В. Качкан детально розкриває розробку вчених окремих етнографічних тем, якими він займався та дає їм високу оцінку. Це, зокрема, проблема "Дитина у звичаях і віруваннях українського народу" і однойменна праця, якій автор посилаючись на рецензію І. Франка дає високу оцінку. Крім того, автор аналізує інші етнографічні праці З. Кузелі, зокрема ті, що стосуються традиційних народних вірувань українців, окремих етнографічно-фольклорних сюжетів з української уснопетичної творчості відзначаючи належний фаховий рівень цих робіт, які забезпечувалися значним порівняльним матеріалом з етнографії сусідніх слов'янських народів.

Підсумовуючи етнологічну діяльність вченого, В. Качкан зазначає, що "на терені фольклорно-етнографічної науки З. Кузеля проявляв найширший інтерес: він не тільки писав фундаментальні дослідження і розвідки, а й завдяки добрим знанням провідних європейських мов простежував різні аспекти науки у багатьох країнах, писав тематичні огляди та оперативні рецензії у спеціальній та загально-

доступній пресі" [6, 168]. Наступна стаття В. Качкана була присвячена безпосередньо етнографічній та фольклористичній діяльності З. Кузелі [9], яка містила аналіз його культурологічних праць. Остання праця цього автора також була присвячена культурологічним аспектам творчості вченого [8].

Отже, якщо оцінювати праці В. Качкана в цілому, то одним із пріоритетних напрямків дослідження ним наукової спадщини З. Кузелі було вивчення його етнографічних здобутків та культурологічному аспекту його діяльності. Розуміючи важливість етнографічних досліджень у формуванні наукового світогляду вченого, В. Качкан практично у кожній своїй статті декілька абзаців (а інколи і декілька сторінок) відводив аналізу етнографічних досягнень З. Кузелі, досліджуючи не лише основні його праці у цій галузі, але й вивчаючи методологічні принципи аналізу етнографічного матеріалу вченого, подаючи все це в контексті розвитку європейської етнологічної науки. В. Качкан беззаперечно визнавав заслуги вченого у цій галузі та присвятив цій проблемі окремі свою статтю.

В 2000 р. побачила світ стаття Р. Гузія, який підняв важливий аспект етнографічних досліджень З. Кузелі пов'язаний із дослідженням поховальної обрядовості українців [2]. Автор аналізує всі праці вченого, які торкаються вказаної проблеми починаючи з дослідження збірки З. Кузелі під назвою "Дитина в звичаях та віруваннях українського народу" та закінчуючи статтями, що вийшли в період перебування вченого за кордоном. Р. Гузія відзначає "комплексний підхід З. Кузелі до вивчення обрядових явищ, широту наукових інтересів дослідника", а спеціальні студії вченого з поля української поховальної звичаєвості пов'язує "з ініційованою та координованою Етнографічною комісією НТШ плановою програмою збору та опублікування польових матеріалів з цієї теми" [2, 1012].

Цінною, на наш погляд, є оцінка автором історіографічного підходу З. Кузелі до аналізу праць своїх попередників у галузі поховальної обрядовості, які були на високому рівні та відповідають сучасним методикам історіографічних досліджень. Зокрема, Р. Гузія зазначає: "Величезну кількість нерівноцінних за своїм обсягом та якістю етнографічних робіт З. Кузеля розглядає, поєднуючи хронологічний і тематичний принципи історіографічного аналізу. Оцінюючи внесок того чи іншого дослідника у вивчення народних похоронних звичаїв і вірувань, учений коротко передає зміст його праці, звертає увагу на методику збору та укладання матеріалів, їхню докладність і новизну. Водночас зазначає й основні недоліки окремих робіт. Зокрема, неодноразово зауважує відсутність авторських пояснень і висновків, застарілість методики дослідження, не зовсім уміле користування порівняльним матеріалом, певні фактографічні помилки тощо" [2, 1013]. Крім ґрунтовної історіографічної складової праць вченого Р. Гузія подає детальний аналіз методологічних принципів етнографічних праць З. Кузелі, що базуються на історико-порівняльному методі та включають "фактологічний і теоретичний рівні пізнання, критичну оцінку наявних джерельних відомостей, використання порівняльного та історичного матеріалу, обов'язкове зіставлення отриманих результатів із здобутками європейської науки" [2, 1014].

Відтак, стаття Р. Гузія є досить важливою з точки зору оцінки етнографічних здобутків З. Кузелі. Хоча автор аналізує лише один аспект етнографічних наукових пошуків вченого пов'язаний із поховальною обрядовістю українців, але його дослідження можна назвати комплексним, оскільки вони охоплюють методику роботи З. Кузелі з етнографічним матеріалом, його принципи роботи з історіографічним матеріалом, а також включають оцінку його основних етнографічних праць. Підсумовуючи наукові досягнення вченого у цій галузі Р. Гузія зазначає: "Прекрасне володіння відповідною джерельною літературою, її предметний історіографічний аналіз і старанно зібрана бібліографія, цінні методичні розробки зі збору етнографічних матеріалів та власна пошукова польова робота, використання найновіших способів етнологічного дослідження, глибина наукового аналізу та ґрунтовність підсумкових узагальнень – усе це ставить З. Кузеля в ряд найвизначніших дослідників похоронних традицій українців" [2, 1016].

В 2002 р. до проблеми дослідження етнографічної наукової спадщини З. Кузелі долучився В. Погребенник, який видав декілька статей присвячених діяльності вченого як етнографа, українознавця та фольклориста [15; 14; 16]. Аналізуючи стан розвитку етнології автор зазначає, що "сучасній нашій етнографічній науці, безперечно, бракує ґрунтовних праць Зенона Кузелі, опертих на дійсно дослідницьку методу і солідну джерельну базу (в тому числі наукове західноєвропейську)" [15, 6].

У цілому в статтях автора акцентується увага саме на етнологічній діяльності З. Кузелі. В. Погребенник детально розглянув сферу етнографічних наукових інтересів вченого та окреслив різні грані його роботи в цьому напрямку до яких зарахував розробку ним теорії та методики етнографії, історію та бібліографію даного наукового напрямку, участь у міжнародних етнографічних організаціях, їхніх виданнях та етнографічно-музейну діяльність З. Кузелі. Автор детально проаналізував вплив різних шкіл та напрямів в етнографії (як вітчизняних, так і зарубіжних) та етнологічні наукові дослідження вченого. В. Погребенник подав ґрунтовний аналіз етнографічних праць З. Кузелі із вказівкою на джерельну базу його досліджень. Автор відзначає високий рівень теоретичних напрацювань та методологічних розробок З. Кузелі в етнографічній науці. Зокрема говорить, що питальники розроблені вченим "з деяким часовим корективом можуть використовуватись і сьогодні" [15, 12].

В. Погребенник в своїй першій статті присвяченій вченому підсумовує його етнологічні досягнення такими словами: "Поза всяким сумнівом, Зенон Кузеля – визнаний представник обраної ним науки, що поглибив її та пов'язав із набутком світової етнографії. Долаючи несприятливі історичні обставини, він розбудував обсяг, збагатив методику вивчення України та її народу" [15, 14]. В подальшому автор продовжив розробку проблем, пов'язаних з етнологічною спадщиною З. Кузелі. Остання стаття вченого з даної проблеми вийшла в 2009 р. та була присвячена дослідженню досягнень вченого як фольклориста [16]. В. Погребенник повторив свої попередні наукові висновки, поглибивши дослі-

дження етнографічно-фольклористичної складової наукових праць З. Кузелі. Досить ґрунтовним тут є аналіз праць вченого в контексті діяльності різних шкіл та напрямків в етнології. Так автор говорить, що "Кузеля ввійшов у народознавчу науку як послідовник історично-порівняльного напрямку М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка, М. Сумцова. Сприймав ідеї й саму міфологічно-порівняльну методику та розвинув традиції О. Бодянского й О. Котляревського. Прилучився до історично-географічної школи, за ініційованої фіном Аарне, став її чільним репрезентантом на Україні. Нарешті, специфічних рис дослідницьким підходам вченого надала ґрунтовна славістична філологічна освіта, творча асиміляція головних ідей В. Ягича і Хв. Вовка" [16, 394]. Отже, можна сказати, що статті В. Погребенника були одними з перших у сучасній вітчизняній історіографії, які фахово та детально розкривали саме етнографічний аспект творчості З. Кузелі.

Серед когорти дослідників, які долучилися до вивчення наукової спадщини вченого можна виділити В. Старкова. Його стаття присвячена дослідженню ігрового моменту в українській традиційній обрядовості через призму внеску праць З. Кузелі з цієї тематики [24]. Автор аналізує всі праці вченого, які торкаються ігрового моменту в українській традиційній обрядовості та зазначає, що вироблений З. Кузелею "Квестіонар в справі збирання похоронних звичаїв" і активна робота по його розповсюдженню за організаційної підтримки секретаря Етнографічної Комісії НТШ В. Гнатюка принесли найбільший результат [24, 280]. Особливістю статті В. Старкова є те, що він, крім власних оцінок дослідження поховальної обрядовості у творчості вченого, подає історіографічний огляд поглядів інших вчених на цю проблему, а також аналізує історичне тло, на якому відбувалась наукова діяльність З. Кузелі.

Н. Черниш у своїй статті [25] розкрила основні аспекти етнографічної роботи вченого разом з оглядом його етнографічних робіт та наукової методології. Важливим є те, що авторка зауважила, що саме національна ідея в цей період стала стимулюючим фактором, який призвів до розквіту української науки, в тому числі і етнології, про що свідчить, на її думку, наукова діяльність З. Кузелі. Таким чином, Н. Черниш фактично вперше чітко відзначила вплив української національної ідеї на формуванні З. Кузелі як етнолога.

На сьогодні найбільш відомою дослідницею етнологічної діяльності З. Кузелі є Т. Подоляка. Її праці безпосередньо присвячені народознавчій діяльності вченого як в Україні, так і за її межами. Авторка видала низку статей про вченого [18; 22; 20; 17; 19; 21], в 2009 р. захистила дисертацію на тему: "Народознавча діяльність Зенона Кузелі" [23], а в 2013 р. видала монографію про вченого [12]. Статті дослідниці як і сама структура дисертації та монографії торкаються різних сторін наукової та громадської діяльності вченого, але серед них слід виділити матеріал, що пов'язаний з етнологічними науковими пошуками та фольклористичними дослідженнями З. Кузелі.

Т. Подоляка проаналізувала дослідження вченим української весільної обрядовості вказавши на те, що "він не лише здійснив повний запис сучасного йому весілля, а й привернув увагу дослідників до маловивчених та пережиткових явищ "дівочих ярмарків" та здійснив теоретичне опрацювання основних весільних звичаїв. Праці Зенона Кузелі з весільної обрядовості були прогресивними в тогочасній етнологічній науці, а також використовуються сучасними дослідниками народної культури" [17, 215]. Але звичайно, найбільш повним та комплексним стало висвітлення етнологічних здобутків вченого в дисертаційній роботі Т. Подоляки, де було розкрито не лише проблеми становлення З. Кузелі як вченого-етнографа [23, 28-26], але й докладно розкрито його бібліографічні огляди у цій галузі та методологічні статті з етнології [23, 77-99], детально висвітлено дослідження вченим сімейно-побутової обрядовості [23, 100-134], проаналізовано його демонологічні студії [23, 135-139] та фольклористичні роботи [23, 153-163]. Таким чином, на сьогодні праці Т. Подоляки є найбільш повним та комплексним історіографічним джерелом для вивчення етнологічних здобутків вченого.

Таким чином, варто відзначити, що заслуги З. Кузелі в цій галузі були вперше відзначені його колегами по НТШ. В рецензіях на етнографічні праці З. Кузелі таких відомих науковців як М. Грушевський, І. Франко, Ф. Колесса були вказівки на талант вченого, його працелюбність та ґрунтовність етнологічних досліджень вченого. Радянська ж історіографія наукової діяльності З. Кузелі фактично відсутня. Відомостей про вченого немає в жодній радянській енциклопедії, а ті короткі дані, які подекуди зустрічаються в літературі радянського періоду містять фрагментарну та суперечливу інформацію узагальнену під визначенням "український буржуазний націоналіст".

Лише науковці діаспори постійно тримали в колі своїх наукових інтересів постать З. Кузелі як видатного українського вченого та громадського діяча. Відомості про нього можна знайти в багатьох діаспорних виданнях починаючи з 20-х рр. XX ст. закінчуючи сьогоденням. Це як окремі згадки про З. Кузеля в рамках загальних праць з історії НТШ, так і спеціальні дослідження присвячені безпосередньо науковим досягненням вченого, в тому числі і етнологічним. Діаспорна історіографія виконувала в радянський час роль суперника в ідеологічній боротьбі радянський вчених з вірними синами своєї вітчизни, а тому дослідження вдатних постатей в історії української науки та громадського життя України були пріоритетним напрямком дослідження науковців української діаспори, які відновили діяльність НТШ кордоном та продовжували наукову діяльність закладену членами цієї організації в попередні роки. Але, звичайно, відновити наукову роботу до попереднього рівня було неможливо, оскільки діаспорні науковці в еміграції були відірвані від джерельної бази і це було слабкою стороною праць даного історіографічного напрямку.

Із здобуттям Україною незалежності розпочалося повернення із забуття доброї пам'яті про З. Кузеля як науковця та громадського діяча. Починаючи з 90-х XX ст. з'являється низка досліджень про вченого, де окремо виділяються його заслуги як етнолога. Якщо спочатку це були замітки енцик-

лопедичного характеру та короткі статті, які виконували переважно функцію популяризації знань про вченого, то пізніше з'являються публікації та дисертаційні дослідження, які вже ґрунтовно вивчали наукові здобутки вченого. Перші згадки про З. Кузеля як науковця торкаються переважно його діяльності як бібліографа та редактора українських видань за кордоном, а не як етнографа. Лише дещо пізніше науковці звертають увагу на етнологічні досягнення вченого.

Останнім часом з'являється все більше праць, які висвітлюють широкую палітру етнологічних поглядів та досягнень З. Кузеля. Це, зокрема, стосується аналізу його етнографічних праць разом із з'ясуванням методологічних прийомів роботи З. Кузеля з етнографічним матеріалом. Але незважаючи порівняно велику кількість досліджень з поставленої нами проблеми, багато етнологічних проблем наукової спадщини З. Кузеля залишаються відкритими. Вчений підняв та фактично започаткував низку етнологічних проблем, які потребують подальшого дослідження. Це, зокрема, стосується вивчення поховальної обрядовості українців, етнографії дитинства, статевої культури українців. Крім того, на особливу увагу заслуговує дослідження розроблених З. Кузелею методичних матеріалів по збиранню етнографічного матеріалу. Як відзначає багато дослідників творчості вченого, його програми по збиранню етнографічної інформації не втратили своєї актуальності і сьогодні. З певними доопрацюваннями вони можуть використовуватись сучасними етнологами у своїй професійній діяльності. З. Кузеля започаткував дослідження етносоціальних проблем українського населення. Цей науковий напрямок на сьогодні є перспективним, а напрацювання вченого у цій галузі може дати новий поштовх для дослідження низки важливих питань українського соціуму на сучасному етапі.

Література

1. Витанович І. Чужинці-приятелі України на шляху наукової й громадської праці Зенона Кузеля / І. Витанович // Записки НТШ. – 1962. – Т. 169. Збірник на пошану Зенона Кузеля. – С. 22–33.
2. Гузій Р. Зенон Кузеля – дослідник похоронної обрядовості українців / Р. Гузій // Народознавчі зошити. – 2000. – № 6. – С. 1012–1016.
3. Демський М. Науковий подвиг Зенона Кузеля / М. Демський // Матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, студентів присвяченої пам'яті професора Т. Комаринця "Сучасна філологічна наука в національному відродженні" (Львів, 5 травня 1992 р.) – Львів, 1992. – С. 133–138.
4. [Б. а.] Засідання філологічної секції / [Б. а.] // Хроніка НТШ. – 1905. – Ч. 24. – Вип. 4. – С. 13–14.
5. [Б. а.] Збірник на пошану Зенона Кузеля: праці філологічної та історично-філософської секції [за ред. В. Яніва] [Б. а.] // Записки НТШ. – 1962. – Т. 169. – 584 с.
6. Качкан В. "З печаттю небуденного духа" (ґене́за мотивів європеїзму Зенона Кузеля) / В. Качкан // Качкан В. Хай святиться ім'я твоє: Українознавство та пресо́логія (XIX – перша половина XX ст.). Кн. 3 / В. Качкан; наук. ред. М. Ромашок. – Л.: Фенікс, 1998. – С. 162–174.
7. Качкан В. Кузеля Зенон / В. Качкан // Українська журналістика в іменах / [за ред. М. Романюка]. – Львів, 1997. – Вип. 4. – С. 142–148.
8. Качкан В. Культурологічні візії Зенона Кузеля в епістолах: панорама проблеми // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К., 2009. – Вип. 32. – С. 167–178.
9. Качкан В. Фольклористична та етнографічна діяльність Зенона Кузеля / В. Качкан // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 5–6. – С. 11–18.
10. Колесса Ф. Огляд праць проф. д-ра Зенона Кузеля з обсягу етнографії й етнології / Ф. Колесса // Записки НТШ. – 1962. – Т. 169. Збірник на пошану Зенона Кузеля / за ред. В. Янева. – 1962. – С. 69–77.
11. Колесса Ф. Огляд праць проф. д-ра Зенона Кузеля з обсягу етнографії й етнології / Ф. Колесса // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX – XX століття: зб. наук. пр. та матеріалів / упоряд. А. Вовчак, І. Довгалюк; відп. ред. В. Івашків; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л.: [б.в.], 2005. – С. 357–363.
12. Пацай Т. (Подолька Т.) Зенон Кузеля: життя і народознавча діяльність / Тамара Пацай. – Львів: Вид-во "БОНА", 2013. – 252 с.
13. Пеленський Є. З. Кузеля – етнограф / Є. Пеленський // Записки НТШ. – 1962. – Т. 169. Збірник на пошану Зенона Кузеля / за ред. В. Янева. – 1962. – С. 77–83.
14. Погребенник В. Визначний українознавець Зенон Кузеля (з додатком – недрукованими листами З. Кузеля до І. Франка) / В. Погребенник // Українознавство. – 2003. – № 1. – С. 274–281.
15. Погребенник В. Визначний українознавець Зенон Кузеля / В. Погребенник // Українознавство. – 2002. – № 4. – С. 6–14.
16. Погребенник В. Фольклористичні здобутки Зенона Кузеля // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 31. – К.: Київський університет, 2009. – С. 392–405.
17. Подолька Т. Весільна обрядовість українців у працях З. Кузеля / Т. Подолька // Народознавчі зошити. – Львів, 2007. – № 1–2. – С. 212–215.
18. Подолька Т. Громадсько-наукова діяльність Зенона Кузеля в Берліні / Т. Подолька // Народознавчі зошити. – Львів, 2004. – № 1–2. – С. 265–269.
19. Подолька Т. Громадсько-наукова діяльність Зенона Кузеля на Буковині (1909–1914 рр.) / Т. Подолька // Ми – українці, ми – українські: Матеріали Буковинської науково-практичної конференції; Чернівці, 2 листоп., 2007 р. – 2007. – С. 243–248.
20. Подолька Т. Діяльність Зенона Кузеля в Науковому товаристві ім. Шевченка / Т. Подолька // Народознавчі зошити. – 2006. – № 1–2. – С. 40–46.
21. Подолька Т. Діяльність Зенона Кузеля в Українському науковому інституті в Берліні (1926–1945 рр.) / Т. Подолька // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2009. – № 1. – С. 33–37.
22. Подолька Т. Засади етнографічних досліджень Зенона Кузеля (на матеріалі періодики Галичини та Буковини першої чверті XX ст.) / Т. Подолька // Народознавчі зошити. – 2004. – № 5–6. – С. 797–801.
23. Подолька Т.А. Народознавча діяльність Зенона Кузеля [Текст]: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / Подолька Тамара Анатоліївна; НАН України, Ін-т народознав. – Л., 2009. – 232 арк.

24. Старков В. До питання про ігровий елемент української традиційної обрядовості (Внесок Зенона Кузеля у дослідження "ігор та забав при мерці") / В. Старков // Матеріали до української етнології. – Київ, 2002. – Вип. 2. – С. 279–286.
25. Черниш Н. З Україною у серці: Зенон Кузеля – бібліограф, етнограф, лексикограф / Н. Черниш // Друкарство. – 2006. – № 1. – С. 62–66.
26. Янів В. Життєвий шлях Зенона Кузеля / В. Янів // Записки НТШ. – 1962. – Т. 169. Збірник на пошану Зенона Кузеля. – С. 3–14.

References

1. Vitanovich, I. (1962). Strangers-friends of Ukraine on the path of scientific and social work Zenon Kuzelya. Zapiski NTSh, 169. Zbirnik na poshanu Zenona Kuzeli, 22–33 [in Ukrainian].
2. Guziy, R. (2000). Zenon Kuzelya is a researcher of the funeral ceremony of Ukrainians. Narodoznavchi zoshiti, 6, 1012–1016 [in Ukrainian].
3. Demskiy, M. (1992). Scientific feat of Zenon Kuzelya. Materiali zvitnoї naukovoi konferentsii vkladachiv, aspirantiv, studentiv prisvyachenoї pam'yati profesora T. Komarintsya "Suchasna filologichna nauka v natsionalnomu vidrodzhenni" (Lviv, 5 travnya 1992 r.). Lviv, 133–138 [in Ukrainian].
4. [W. a.] (1905). The meeting of the philological section. Khronika NTSh, 24–4, 13–14 [in Ukrainian].
5. [W. a.] (1962). The Collection for honor Zenon Kuzelya: works of the philological and historical-philosophical section. Zapiski NTSh, 169 [in Ukrainian].
6. Kachkan, V. (1998). "With the seal of extraordinary spirit" (Genesis of the motives of Europeanism of Zenon Kuzelya) // Kachkan V. Khay svyatitsya im'ya tvoє: Ukraїnoznavstvo ta presologiya (XIX – persha polovina XX st.), Kn. 3 / V. Kachkan; nauk. red. M. Romashok. Lviv: Feniks, 1998, 162–174 [in Ukrainian].
7. Kachkan, V. (1997). Kuzelya Zenon. Ukraїnska zhurnalistika v imenakh / [za red. M. Romanyuka]. Lviv, 4, 142–148 [in Ukrainian].
8. Kachkan, V. (2009). Cultural views of Zenon Kuzelya in the epistolaries: panorama of the problem. Literatura. Folklor. Problemi poetiki. Kyiv, 32, 167–178 [in Ukrainian].
9. Kachkan, V. (2003). Zenon Kuzelya's folklore and ethnographic activities. Narodna tvorchist ta etnografiya, 5–6, 11–18 [in Ukrainian].
10. Kolessa, F. (1962). Review of the work of prof. Dr. Zenon Kuzelya from the scope of ethnography and ethnology. Zapiski NTSh, 169. Zbirnik na poshanu Zenona Kuzeli / za red. V. Yaneva, 69–77 [in Ukrainian].
11. Kolessa, F. (2005). Review of the work of prof. Dr. Zenon Kuzelya from the scope of ethnography and ethnology. Rodina Kolessiv u dukhovnomu ta kulturnomu zhitti Ukraїni kintsya XIX – XX stolittya: zb. nauk. pr. ta materialiv / uporyad. A. Vovchak, I. Dovgalyuk; vidp. red. V. Ivashkiv; Lvivskiy natsionalniy un-t im. Ivana Franka. Lviv, 357–363 [in Ukrainian].
12. Patsay, T. (Podolyaka, T.) (2013). Zenon Kuzelya: Life and Ethnic Activities. Lviv: Vid-vo "BONA" [in Ukrainian].
13. Pelenskiy, Є. (1962). Z. Kuzelya – an ethnographer. Zapiski NTSh, 169. Zbirnik na poshanu Zenona Kuzeli / za red. V. Yaneva, 77–83 [in Ukrainian].
14. Pogrebennik, V. (2003). Renowned Ukrainian scientist Zenon Kuzelya (with the addition – unpublished letters of Z. Kuzelya to I. Franko). Ukraїnoznavstvo, 1, 274–281 [in Ukrainian].
15. Pogrebennik, V. (2002). The famous Ukrainian scientist Zenon Kuzelya. Ukraїnoznavstvo, 4, 6–14 [in Ukrainian].
16. Pogrebennik, V. (2009). Zenon Kuzelya's folklore achievements. Literatura. Folklor. Problemi poetiki, 31. Kyiv: Kiivskiy universitet, 392–405 [in Ukrainian].
17. Podolyaka, T. (2007). The wedding ceremony of Ukrainians in the works of Z. Kuzelya. Narodoznavchi zoshiti. Lviv, 1-2, 212–215 [in Ukrainian].
18. Podolyaka, T. (2004). Zenon Kuzelya's social and scientific work in Berlin. Narodoznavchi zoshiti. Lviv, 1–2, 265–269 [in Ukrainian].
19. Podolyaka, T. (2007). Zenon Kuzelya's social and scientific work in Bukovina (1909-1914). Mi – Ukraїntsi, mi – Ukraїnski: Materiali Bukovinskoї naukovopraktychnoї konferentsii; Chernivtsi, 2 listop., 2007 r., S. 243–248 [in Ukrainian].
20. Podolyaka, T. (2006). The activities of Zenon Kuzelya in Shevchenko Scientific Society. Narodoznavchi zoshiti, 1–2, 40–46 [in Ukrainian].
21. Podolyaka, T. (2009). The activities of Zenon Kuzelya at the Ukrainian Research Institute in Berlin (1926-1945). Nauka. Religiya. Suspilstvo. Donetsk, 1, 33–37 [in Ukrainian].
22. Podolyaka, T. (2004). The principles of ethnographic research by Zenon Kuzelya (based on the material of periodicals of Galicia and Bukovina of the first quarter of the twentieth century). Narodoznavchi zoshiti, 5–6, 797–801 [in Ukrainian].
23. Podolyaka, T.A. (2009). The ethnological activity of Zenon Kuzelya [Tekst]: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.05; NAN Ukraїni, In-t narodoznav. Lviv [in Ukrainian].
24. Starkov, V. (2002). On the issue of the game element of Ukrainian traditional ritual (Zenon Kuzelya's contribution to the study "Games and Fun at Dead"). Materiali do Ukraїnskoї etnologії. Kiiv, 2, 279–286 [in Ukrainian].
25. Chernish, N. (2006). With Ukraine in the heart: Zenon Kuzelya – bibliographer, ethnographer, lexicographer. Drukarstvo, 1, 62–66 [in Ukrainian].
26. Yaniv, V. (1962). Zenon Kuzelya's way of Life. Zapiski NTSh, 169. Zbirnik na poshanu Zenona Kuzeli, 3–14 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.02.2018 р.